

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยบทบาทของสถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง 11 ลำปาง กับการส่งเสริมวิถีชีวิตและภูมิปัญญาชาวบ้านล้านนาเป็นการศึกษาเนื้อหาในรูปแบบรายการที่สถานีได้ผลิตขึ้น ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อการผลิตรายการและความพึงพอใจของกลุ่มผู้รับสาร ซึ่งครั้งนี้ได้นำแนวคิดต่าง ๆ มาเป็นกรอบในการศึกษาดังนี้คือ

1. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม

เลสลี่ ไรท์ Lasly Wright (1959) ได้เสนอแนวคิดไว้ว่าวัฒนธรรมเป็นมวลรวมทั้งหมดของพฤติกรรมของมนุษย์ซึ่งโดยข้อเท็จจริงแล้วแยกแยะออกจากกันได้ยาก อันประกอบไปด้วยองค์ประกอบหลายประการ คือระบบความคิดและความเชื่อ (Ideological Component) ระบบสังคม (Sociological Component) ระบบความรู้สึกอารมณ์และท่าที (Sentimental Component) และระบบเทคโนโลยี (Technological Sector or Component) ซึ่งองค์ประกอบทั้งหลายเหล่านี้ สามารถผสมผสานและสืบทอดจากผู้คนในแต่ละรุ่นด้วยสัญลักษณ์ หรือภาษาที่ใช้สื่อสารสะสมความรู้จากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้น

ฉะนั้น จะเห็นว่าตามทรรศนะของไรท์นั้น องค์ประกอบของวัฒนธรรมผสมผสานกันได้ก็ด้วยความสามารถของมนุษย์ ในการใช้สัญลักษณ์ภาษาที่จะถ่ายทอดพฤติกรรมของมนุษย์ให้กลายเป็นวัฒนธรรมอันมีหน้าที่ที่จะผดุงและธำรงชีวิตมนุษย์ มนุษย์เองก็เหมือนกับสัตว์ในแง่ที่ว่ามีความปรารถนาที่จะมีชีวิตและสืบต่อเผ่าพันธุ์ของตน

หน้าที่ของวัฒนธรรมก็คือ เป็นกลไกเชื่อมมนุษย์กับสภาพแวดล้อมซึ่งเป็นถิ่นพำนักของตนและเป็นกลไกเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์เข้าด้วยกันกล่าวคือ มนุษย์มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมโดยเครื่องมือเทคนิค ท่าที และความเชื่อ อย่างเช่น เครื่องมือจะถูกใช้ในการเอาประโยชน์จากทรัพยากรในธรรมชาติ เสื้อผ้าและที่อยู่อาศัยจะเป็นการห่อหุ้มร่างกายเครื่องมือต่างๆ ถูกใช้เพื่อป้องกันตัวเองให้มีชีวิตรอด

นอกจากนี้วัฒนธรรมยังมีหน้าที่ในการจัดระเบียบมนุษย์ให้อยู่ด้วยกันเป็นกลุ่มได้อย่างเช่น ในการใช้ทรัพยากรหรือในการต่อสู้ป้องกันภัยจากสัตว์ร้าย มนุษย์ก็อาจจะจำเป็นที่จะต้องรวมตัวกันในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ครอบครัว ตระกูล สมาคม เป็นต้น ส่วนต่าง ๆ หรือ กลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคมก็จะถูกจัดระเบียบเป็นกลุ่มก้อนกระชับแน่น โดยมีกฎเกณฑ์บางอย่างเพื่อทำให้มนุษย์หรือกลุ่มคนได้ทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพ

โรท์ ได้สรุปหน้าที่ของวัฒนธรรมไว้ว่า เป็นการสนองความจำเป็นของมนุษย์ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ความจำเป็นของมนุษย์ที่สนองได้ โดยการเอาประโยชน์จากทรัพยากรในสภาพแวดล้อมของมนุษย์ มนุษย์ต้องการอาหารและวัตถุนานาชนิดสำหรับเป็นเสื้อผ้า เครื่องมือ เครื่องประดับ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะได้มาจากสภาพแวดล้อมของมนุษย์ที่อยู่นอกเหนือจากตัวมนุษย์

2. ความจำเป็นของมนุษย์ที่สนองได้โดยการใช้ทรัพยากรมนุษย์ด้วยกันเอง ซึ่งเป็นความจำเป็นทางจิตใจ ไม่จำเป็นต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่นอกเหนือตัวมนุษย์ อย่างเช่น มนุษย์ต้องมีความกล้าหาญ ความสบายใจ การปลอบโยน ความเชื่อมั่นหรือความเป็นเพื่อน ซึ่งทรัพยากรเหล่านี้อยู่ที่ตัวมนุษย์ด้วยกันเอง หน้าที่ของวัฒนธรรมก็คือเพื่อสนองความจำเป็นของมนุษย์ทั้งร่างกายและจิตใจ ซึ่งมีอยู่หลายอย่างเช่น

ตำนาน : ให้ความรู้สึกภูมิใจและความกล้าหาญกับเผ่าพันธุ์

ไสยศาสตร์และพิธีกรรม : ช่วยให้นุษย์รู้สึกว่ามีอำนาจและสามารถ

ควบคุมปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้เช่น พิธีรักษาโรค
หรือพิธีกรรมที่ทำเพื่อเพิ่มผลารผลิต

ศาสนา : ช่วยทำให้นุษย์รู้สึกมีเพื่อน มีความอบอุ่นและรู้สึกปลอดภัย

ศิลปะ : ให้ความพอใจกับชีวิต ซึ่งในตอนแรกก็อาจจะเกิดจากการใช้ประโยชน์เช่นทำเครื่องใช้ต่อมาศิลปะก็ถูกสร้างสรรค์เพื่อคุณค่าทางด้านความงาม

จากแนวคิดของไทท์นี่จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมเป็นเรื่องราวของวิถีชีวิต และความเป็นอยู่ของมนุษย์ที่เกิดจากความต้องการพื้นฐานตามธรรมชาติของมนุษย์ ที่ได้ถูกดัดแปลงและสร้างสรรค์ให้เหมาะสมและสามารถตอบสนองของความจำเป็นของมนุษย์ได้ จนกลายเป็นสิ่งที่สืบทอดให้สังคมมนุษย์ดำรงอยู่ได้ โดยการใช้อยู่อาศัยทางภาษา

สื่อมวลชนสถาบันที่เกิดขึ้นหลังสุดของสังคม จึงมีบทบาทและหน้าที่อันสำคัญยิ่งที่จะถ่ายทอดวัฒนธรรมเหล่านี้สืบทอดไปเพื่อดำรงเผ่าพันธุ์ของสังคมมนุษย์

2. แนวคิดเรื่องการสื่อสารเพื่อพัฒนาวัฒนธรรม (มสธ,2533)

การสื่อสารกับวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ในแง่นั้น การสื่อสารเกิดขึ้นภายใต้กรอบของวัฒนธรรม วัฒนธรรมมีอิทธิพลต่อการสื่อสาร เพราะวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของการสื่อสารของสมาชิกของสังคม ในขณะที่เดียวกันการสื่อสารก็เป็นเครื่องมือทำให้วัฒนธรรมดำรงอยู่ได้ในส่วนของการใช้การสื่อสารเพื่อพัฒนาวัฒนธรรม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาประเทศนั้น การสื่อสารถูกนำมาใช้ได้ในลักษณะดังต่อไปนี้

1. การสื่อสารโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสื่อสารมวลชนช่วยเผยแพร่วัฒนธรรมของชาติในด้านต่าง ๆ ไปสู่ประชาชนที่อยู่ในส่วนต่าง ๆ ของประเทศ ทำให้วัฒนธรรมของชาติแพร่หลายและคงความเป็นชาติไว้ได้

2. สื่อมวลชนนำวัฒนธรรมของท้องถิ่นมาสู่คนส่วนอื่นของประเทศ ก่อให้เกิดการรับรู้ ความเข้าใจ และสร้างความเป็นปึกแผ่นระหว่างคนท้องถิ่นต่าง ๆ ในประเทศ ซึ่งเป็นอุดมการณ์อย่างหนึ่งของการพัฒนาประเทศ รวมทั้งยังทำให้วัฒนธรรมของคนเฉพาะกลุ่ม เฉพาะพื้นที่ เป็นที่รู้จักแพร่หลายจนกลายเป็นวัฒนธรรมของมวลชน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในเรื่องนี้ก็คือ การที่สื่อมวลชนเผยแพร่การแสดงของท้องถิ่นต่าง ๆ ในประเทศไทยจนเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป

3. สื่อมวลชนช่วยทำนุบำรุง รักษา ส่งเสริม และถ่ายทอดวัฒนธรรมที่ดึงมาจากคนรุ่นเก่า มาสู่คนรุ่นใหม่ เช่น กิริยามารยาท การเข้าสังคม ศาสนา เอกลักษณ์ของชาติ ฯลฯ เพื่อปลูกฝังให้สมาชิกใหม่ของสังคมสามารถปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับสภาพของสังคม เกิดความภูมิใจในวัฒนธรรมของชาติ และไม่ทำลายล้างวัฒนธรรมที่ดึงมาจากชาติ

4. ปัญหาประการหนึ่งของการพัฒนาวัฒนธรรมก็คือ การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม ซึ่งมีแหล่งที่มาจากทั้งภายในสังคมเองและทั้งจากอิทธิพลของต่างประเทศ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงบางส่วน ของวัฒนธรรมที่เป็นผลมาจากการพัฒนาประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาทางด้านวัตถุ หน้าที่ของการสื่อสารในการเผชิญปัญหานี้ ก็คือการทำให้เปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม เป็นไปอย่างเหมาะสมกับ กาลเวลาและวิถีชีวิตของประชาชน ควบคุม ให้การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม เป็นวัฒนธรรมที่ทำให้วิถีชีวิต ของประชาชนดีขึ้น ควบคุมและป้องกันไม่ให้วัฒนธรรมต่างชาติ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ไม่เหมาะกับสังคม กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตประชาชน

จากแนวคิดนี้จะเห็นว่าสื่อมวลชนท้องถิ่นจะมีบทบาทอย่างยิ่ง ต่อการพัฒนาวัฒนธรรมท้องถิ่น ล้าหนา ช่วยเผยแพร่เอกลักษณ์และวิถีชีวิตของชาวล้านนาให้เป็นที่รู้จัก สร้างความรู้สึภาคภูมิใจให้กับ ชาวล้านนามากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงนำ แนวคิดทั้งสองประการมาเป็นกรอบในการศึกษาทิศทางในการพัฒนา ทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและภูมิปัญญาชาวบ้านล้านนาของสถานีโทรทัศน์ช่อง 11 ลำปาง ซึ่งถือเป็นสื่อมวลชนท้องถิ่น

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชน

สื่อมวลชนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ในสังคม ทั้งนี้เพื่อให้ทำ หน้าที่ในการ ตอบสนองความต้องการด้านต่าง ๆ ในทางสังคมของมนุษย์ โทรทัศน์นับเป็นสื่อมวลชนประเภทหนึ่งที่ถือ กำเนิดขึ้นมาเพื่อรับใช้คนในสังคม หากมองในลักษณะที่ไม่แตกต่างไปจากสื่อมวลชนอื่นแล้ว โทรทัศน์ได้ ถูกกำหนดหน้าที่ทางสังคม เช่นเดียวกับสื่อมวลชนอื่น ฮาโรลด์ ลาสเวลล์ (Lasswell, 1974, 37-51) นัก รัฐศาสตร์และผู้บุกเบิกการวิจัยสื่อสารมวลชน จึงได้กำหนดบทบาทหน้าที่ทางสังคมของสื่อมวลชนไว้ 3 ประการด้วยกันคือ

1. หน้าที่ในการพิทักษ์ไว้ซึ่งสภาพแวดล้อมทางสังคม (Surveillance of the environment) ซึ่งหมายถึง หน้าที่ในด้านการสังเกต และติดตามเอาใจใส่เหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นกับสภาพแวดล้อม ทั้งภายในและภายนอกในสังคม เท่ากับทำหน้าที่เก็บเกี่ยวรวบรวมและรายงานข่าว (News Reporting) หรือการแจ้งข่าวสาร (Informing) ที่ควรแก่การสนใจไปสู่สมาชิกในสังคมเพื่อให้ตระหนักถึงภัยอันตราย และมองเห็นโอกาสหรือลู่ทางต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม

2. หน้าที่ในการหาความสัมพันธ์ในส่วนต่าง ๆ ของสังคม (Correlation of the parts of society) ซึ่งหมายถึง การทำหน้าที่ชี้แจงให้เข้าใจว่ามีส่วนใดในสังคมที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นโดยการศึกษารายละเอียดของเหตุการณ์ และเรื่องราวที่เกิดขึ้นอย่างรอบคอบ พร้อมทั้งทำหน้าที่ในการตีความและอธิบายความเข้าใจต่าง ๆ ให้แก่สมาชิกของสังคม ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้มีปฏิกิริยาโต้ตอบต่อเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้น เท่ากับมีหน้าที่ในการชักจูงใจ (Persuasion) หรือ บทบาทบรรณาธิการ (Editorial)

3. หน้าที่ในการถ่ายทอดมรดกทางสังคม จากรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง (Transmission of the social heritage) ซึ่งหมายถึงหน้าที่สืบทอดความคิดเห็น ความเชื่อ ค่านิยม และบรรทัดฐานทางสังคมจากสมาชิกของสังคมในช่วงยุคต่อ ๆ ไปเพื่อเป็นการอบรมให้สมาชิกได้เรียนรู้บทบาทและสถานภาพทางสังคม เป็นหน้าที่ทางด้านให้การศึกษา (Education Function) ของสื่อมวลชน

ในเรื่องเรื่องนี้ แชรรมม์ (Schramm) และคนอื่น ๆ รวมทั้ง ไรท์ (Wright 1977: 9) ได้เสนอเพิ่มอีก 1 ประการ ถือรวมเป็นหน้าที่ที่ 4 ของสื่อมวลชนคือ

4. หน้าที่ในการให้ความบันเทิง (Entertainment) เป็นการสร้างสรรค์ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ให้แก่สมาชิกเพื่อการพักผ่อนและลดความตึงเครียดจากสภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่แต่ละคนประสบอยู่ในสังคมสมัยใหม่ อย่างไรก็ตามหน้าที่ประการสุดท้ายนี้มีไข่มุ่งให้ความสนุกสนานเพียงด้านเดียวเท่านั้น แต่ควรมีความรู้ที่นำเสนอสอดแทรกอยู่ เช่นการนำเสนอเนื้อหาทางด้านวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดการถ่ายทอดเป็นมรดกของสังคม

เดนิส แมคควอล (Mcquail , 1978) ได้เพิ่มบทบาทหน้าที่ประการที่ 5 ของสื่อมวลชน คือการกระตุ้นเร้าหรือผลักดัน (Mobilization) แมคควอลเห็นว่าการกระตุ้นเร้าเป็นสิ่งที่สื่อมวลชนจะต้องปฏิบัติ เพื่อการพัฒนาผลประโยชน์ของชาติ ส่งเสริมแบบแผนพฤติกรรม และคุณค่าที่สำคัญบางประการโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาวะวิกฤติ เช่นภาวะการเสื่อมถอยทางด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านในปัจจุบันนี้ ด้วยเหตุนี้จึงได้สรุปบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนว่าควรมี ดังนี้

1. การให้ข่าวสาร (Information)
2. การประสานสัมพันธ์ (Correlation)

3. การให้ความต่อเนื่อง (Continuity)

4. การให้ความบันเทิง (Entertainment)

5. การกระตุ้นเร้า (Mobilization) เช่น การรณรงค์เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ทางสังคมในเรื่องการเมือง เศรษฐกิจ สังคม เป็นต้น

สำหรับบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชน ตามทฤษฎีโครงสร้างบทบาทหน้าที่ (Structural Functional Theory) มองว่าสังคมคือระบบอันหนึ่งประกอบด้วยหน่วยงาน หรือระบบย่อยจำนวน นหนึ่งยึดโยงกัน อยู่และช่วยกันทำงานคนละอย่างซึ่งมีความจำเป็นต่อส่วนรวมสื่อมวลชนท้องถิ่น คือหน่วยงานย่อยอัน หนึ่งที่มีบทบาทหน้าที่ต้องสนองความต้องการและความจำเป็นทางสังคมให้กับคนในท้องถิ่นของตน โดย ต้องคงไว้ซึ่งหน้าที่ของสื่อมวลชนดังที่ได้กล่าวมาแล้วเช่นเดียวกัน

โทรทัศน์เป็นสื่อมวลชนประเภทหนึ่งที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาอย่างรวดเร็วและมีความสำคัญใน ระบบสื่อมวลชนมากจนเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคมเราทุกวันนี้ก็ว่าได้ โดยเฉพาะในสังคมท้องถิ่น สื่อโทรทัศน์เป็นสื่อที่ได้รับความนิยมและมีผลกระทบกับวิถีชีวิตของคนใน ท้องถิ่นสูง

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสื่อโทรทัศน์

จอห์น ฟิส (Fiske , 1978) กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของโทรทัศน์ไว้ดังนี้ คือ

1. หน้าที่ในการส่งผ่านความคิดในด้านวัฒนธรรม เกี่ยวกับความเป็นจริงตามธรรมชาติซึ่งผ่าน การส่งผ่านความคิดด้านวัฒนธรรม

2. หน้าที่ในการให้ความรู้แก่สมาชิกของคนในสังคมตามระบบความเชื่อ ด้วยการสะสม ลักษณะวัฒนธรรมต่าง ๆ และแสดงให้เห็นโดยผ่านทางโทรทัศน์ เป็นบทบาทในการเผยแพร่ และส่งเสริมวัฒนธรรมที่ถูกต้องเหมาะสม ให้กับคนในสังคมเพื่ออำรงไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมของคนในสังคม

3. หน้าที่ในการอธิบาย และตีความตัดสินใจการกระทำใด ๆ จากสิ่งที่ปรากฏทาง วัฒนธรรม

4. หน้าที่ในการตอกย้ำวัฒนธรรมของกลุ่มสังคมขนาดใหญ่ ด้านการยืนยันหลักแนวคิดความเชื่อรวมทั้งลักษณะที่เป็นอยู่หรือสิ่งที่เกิดขึ้นโดยไม่คาดคิด เช่น การยืนยันถึงวิถีชีวิตและภูมิปัญญาชาวบ้านในท้องถิ่นที่เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่น

5. หน้าที่ในการเปลี่ยนแปลงตามสิ่งที่ไม่ได้ปรากฏในสังคมนั้น ซึ่งคนอาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์ของโลกภายนอก เนื่องจากการได้รับแนวความคิดใหม่

6. หน้าที่ในการเชิญชวนให้ผู้รับสาร ยอมรับบทบาทความโดดเด่นของประชาชนที่ได้รับการยอมรับจากกลุ่มวัฒนธรรมของคนในสังคมนั้น

7. หน้าที่ในการส่งผ่านความหมายตามแนวคิดของวัฒนธรรมของคนในสังคมนั้น คือ โอรทส์นึ่งจะมีบทบาทที่จะเสนอความคิดที่ถูกต้องเกี่ยวกับวัฒนธรรม วิถีชีวิตและภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อคนในสังคมได้ทราบถึงความหมายและความสำคัญที่แท้จริง

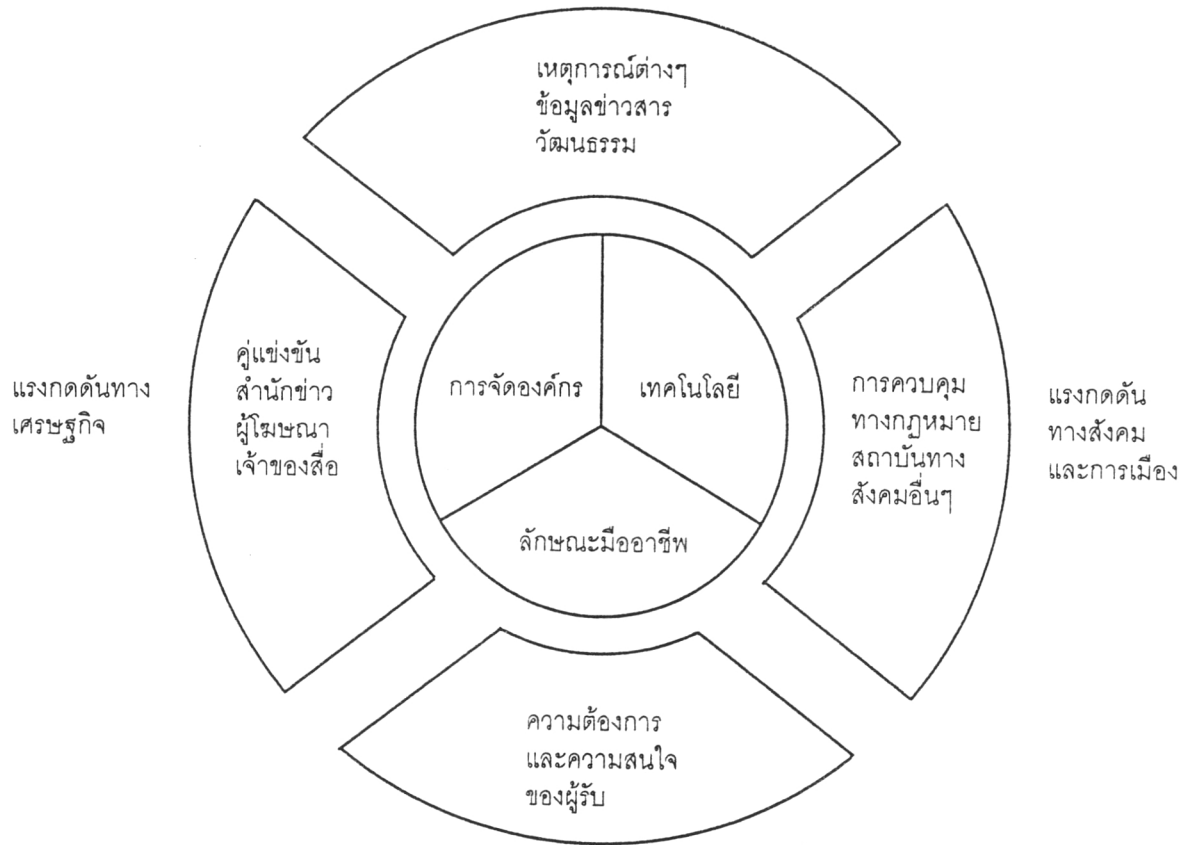
แนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะของสื่อมวลชนในสังคม

เดนิส แมคควอล (Mc Quail, 1987) ให้ความเห็นเกี่ยวกับคุณลักษณะของสื่อมวลชนไว้ว่า สถาบันสื่อมวลชนเป็นสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการผลิต (Production) การผลิตซ้ำ (Reproduction) และการเผยแพร่ (Distribution) ของความรู้ต่าง ๆ ในโลก ทำให้ผู้รับสารได้ประสบการณ์ได้รู้ ได้เข้าใจและสนับสนุนความรู้เดิมที่มีอยู่จนก่อให้เกิดความเข้าใจใน เหตุการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมากขึ้น

แมคควอล ยังได้กล่าวอีกว่า สถาบันสื่อมวลชนนั้นแตกต่างไปจากสถาบันอื่น ๆ ตรงที่สถาบันต่าง ๆ นั้น สามารถถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมนั้นอย่างเดียว แต่สถาบันสื่อสารมวลชนนั้นสามารถถ่ายทอดความรู้ได้ทุกสาขาวิชา ทั้งยังสามารถปฏิบัติภารกิจในนามของสถาบันความรู้ต่าง ๆ เหล่านั้นได้อีกด้วย การปฏิบัติภารกิจของสถาบันสื่อสารมวลชน เป็นการปฏิบัติเพื่อสาธารณะ สามารถส่งข้อมูลข่าวสาร ไปให้ทุกคนในสังคมนั้นอย่างเปิดเผยและโดยสมัครใจ ไม่มีข้อกำหนดขอบเขตเฉพาะเจาะจง ข่าวสารสามารถส่งไปถึงประชาชนได้อย่างกว้างขวาง มากกว่าที่แต่ละสถาบันจะส่งเอง

แมคควอล ยังได้กล่าวไว้อีกว่า ในการปฏิบัติงาน สื่อมวลชนตกอยู่ท่ามกลางแรงผลักดันทางสังคมทั้งจากปัจจัยภายในและภายนอกองค์กร ซึ่งจะมีผลต่อการตัดสินใจขององค์กร ดังแผนภูมิต่อไปนี้

สื่อมวลชนดำเนินงานภายใต้ปัจจัยภายในและภายนอก

แผนภูมิที่ 1 แสดงถึงปัจจัยที่มีบทบาทต่อการดำเนินงานของสื่อมวลชน

แนวคิดเกี่ยวกับ การใช้สื่อมวลชนสำหรับชุมชน (Community Mass Media)

แนวคิดการใช้สื่อมวลชนกับชุมชน มีหลักการดังนี้ (จุมพล รอดคำดี , 2532)

1. การใช้สื่อมวลชนสำหรับชุมชน ต้องอาศัยความร่วมมือของคนในพื้นที่เกี่ยวข้องมากกว่าอาศัยคนที่มาจากส่วนกลางหรือมาจากพื้นที่อื่นการวางแผนการใช้สื่อมวลชนในชุมชน

2. การลงทุนทางด้านสื่อมวลชนนั้น จะต้องมีมาตรการที่จะเปิดโอกาสให้สื่อมวลชนในชุมชน ขยายการลงทุนเพิ่มขึ้นได้ โดยมีหลักประกันที่จะไม่ให้สื่อมวลชนส่วนกลางขยายอิทธิพลในสภาพ เครือข่าย (Network) เข้าไปครอบงำสื่อมวลชนในชุมชนได้ อย่างไรก็ตามถ้ารัฐบาลมีมาตรการที่จะให้สื่อมวลชนมีเพียงไม่กี่บริษัทหรือหน่วยงานรัฐก็ต้องมองถึงเครือข่ายหรือสาขาที่จะขยายออกไปนั้น น่าจะทำหน้าที่เครือข่ายเพียงบางช่วงบางเวลา หรือบางครั้งคอล์มน์ หรือบางหน้าของหนังสือพิมพ์เท่านั้น เวลาส่วนใหญ่หรือหน้าหนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่ควรจะเป็นของชุมชนที่เครือข่าย หรือสาขาไปตั้งอยู่มากกว่า

3. ในการดำเนินงานแก้ปัญหาตามข้อ 2 นั้นแล้ว การไหลของข่าวสารจากส่วนกลางก็จะมีน้อยลง แต่จะเกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารกันมากขึ้น ด้วยวิธีการดังกล่าวนั้นจะเป็นการสร้างความสมดุลของข่าวสารระหว่างเมืองหลวงกับชนบทได้ดี

4. การเสนอเนื้อหาข่าวสารของสื่อมวลชนนอกเหนือจากการปฏิบัติโดยทั่วไป น่าจะพิจารณาถึงสิ่งเหล่านี้ด้วยคือ

4.1 มีข้อมูล ข้อเท็จจริงที่ลึกซึ้ง และชัดเจนมากที่สุดในลักษณะข่าวเจาะลึก (News in depth)

4.2 มีลักษณะจูงใจให้มาก แต่ไม่ใช่เป็นการโฆษณาหาเสียง หรือนั่นความสำคัญ ตัวบุคคลจนขาดการเน้นความสำคัญที่งานพัฒนา

4.3 ควรให้ความสำคัญในเรื่องการค้นคว้า วิจัย และข้อเสนอแนะในเชิงวิชาการ และประสบการณ์ที่มีค่าแก่การนำไปปฏิบัติเช่น บุคคล หรือผลงานของบุคคลที่ประสบผลสำเร็จในการประกอบอาชีพใดด้านหนึ่งในท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นต้น

4.4 ข้อมูลตัวเลขบางอย่าง ย่อมมุ่งใจได้ดีกว่าการเอ่ยถึงโดยไม่มีหลักฐาน

4.5 การเสนอข้อคิดเห็นใด ๆ ก็ตาม ควรจะเสนอความเห็นทั้งสองด้านทั้งด้านบวก และด้านลบ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมกับผู้รับสาร

5. สื่อมวลชนในชุมชน ควรจะเป็นผู้ที่เข้าใจแนวนโยบายการพัฒนาท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดีและควรประสานงานกับหน่วยงานที่รับผิดชอบอยู่เสมอไมใช่นิ่งคิดเองเขียนเอง โดยไม่ทราบข้อเท็จจริง

แนวคิดเรื่องบทบาทของสื่อมวลชน บทบาทของสื่อโทรทัศน์และคุณลักษณะของสื่อมวลชน และ การใช้สื่อมวลชนสำหรับชุมชน นำมาใช้เพื่อเป็นกรอบในการอธิบายบทบาทของสถานีโทรทัศน์ช่อง 11 ลำปาง ในการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมวิถีชีวิตและภูมิปัญญา ชาวบ้านล้านนา โดยมีแนวคิดเรื่องแรงกดดันทางสังคมทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก เป็นกรอบในการศึกษาถึงการดำเนินการทางปฏิบัติ

ทฤษฎีการกำหนดวาระ (Agenda - setting Theory)

ทฤษฎีการกำหนดวาระ เป็นทฤษฎีที่บ่งชี้ว่า การกำหนดความสำคัญของประเด็นข่าว ประเด็นปัญหาโดยสื่อมวลชนนั้น สื่อมวลชนเป็นผู้กำหนดประเด็น หรือวาระให้ประชาชนได้รับทราบ ผลก็คือประชาชนจะคิดและปฏิบัติตามวาระ หรือประเด็นที่สื่อมวลชนกำหนดไว้ โดยมีสมมุติฐานชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ หรือระหว่างการที่สื่อมวลชนเลือกประเด็นในการรายงานข่าว กับการรับรู้ (Perception) หรือความเข้าใจและตระหนักถึงสาระสำคัญของหัวข้อประเด็นข่าวประเด็น นั้น ๆ โดยมีข้อสรุปว่าหากสื่อมวลชนเลือกเสนอข่าวหรือเนื้อหารายการเกี่ยวกับประเด็นหรือปัญหาใดมาก ประชาชนผู้รับสารก็จะรับรู้หรือตระหนักถึงความสำคัญของประเด็นปัญหานั้นมากขึ้นตามไปด้วย

ดังนั้นเรื่องของวัฒนธรรม อันหมายถึงวิถีชีวิตหรือภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความสำคัญ ควรที่จะได้รับการเผยแพร่ให้ผู้รับสารทั่วไปได้รับทราบนั้น สื่อมวลชนได้นำมาจัดไว้ในวาระการนำเสนอหรือไม่ ทฤษฎีนี้นำมาใช้เพื่อการวิเคราะห์การเลือกเรื่องราวที่สื่อมวลชนนำมาเสนอผ่านสื่อ โทรทัศน์ด้วยว่า สื่อโทรทัศน์นั้นมีปัจจัยในการกำหนดหรือเลือกเรื่องอย่างไร

ซึ่งทฤษฎีจะสอดคล้องกับที่ ลาซาร์เฟลด์ และเมอร์ตัน (Lazarsfeld and merton) กล่าวว่าสื่อมวลชนสามารถให้สถานภาพแก่เรื่องราว บุคคล องค์กร หรือการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ทางสังคมด้วยการ

ดึงสิ่งเหล่านี้ออกมาให้คนสนใจ สื่อมวลชนจึงทำหน้าที่ให้ชื่อเสียง และทำให้อำนาจหน้าที่ของบุคคล แต่ละกลุ่มเด่นขึ้น หรือทำให้เหตุการณ์นั้นถูกต้องการให้เป็นข่าวสารของสื่อมวลชน และการที่ประชาชนให้ความสนใจได้รับรู้ข่าวสารจากสื่อมวลชน เป็นการพิสูจน์ว่าพฤติกรรมเรื่องราวที่มีความสำคัญเพียงพอที่ประชาชนควรจะต้องสนใจ เช่นการนำเสนอภาวะวิกฤติทางด้านวัฒนธรรม และผลกระทบจากความเสื่อมถอยของวัฒนธรรม ของคนในท้องถิ่นทำให้เกิดผลเสียแก่คนในสังคมอย่างไร ประเด็นต่าง ๆ ที่สื่อโทรทัศน์เลือกมานำเสนอจะทำให้ผู้รับสารได้ตระหนักถึงความสำคัญของวิถีชีวิตและภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นของตนมากขึ้น

อย่างไรก็ตามการเผยแพร่ความรู้ ในเรื่องของวิถีชีวิตและภูมิปัญญาชาวบ้านอันเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นแบบแผนของคนในสังคมนั้น มีข้อควรคำนึงเรื่องการเลือกใช้สื่อ กล่าวคือ ต้องมีการเน้นย้ำ (Repeating) เป็นการเตือนความทรงจำอยู่ตลอดเวลาแต่ต้องถูกกาลเทศะ และความเหมาะสมว่าช่วงเวลาใดควรเน้นย้ำ หรือควรเว้นห่างอย่างไร ให้ความถี่เท่าใด เพราะถ้าซ้ำซากมากผู้รับอาจจะเกิดความเคยชินและเบื่อหน่ายในที่สุด วิธีการนำเสนอก็เช่นเดียวกัน สื่อโทรทัศน์เป็นสื่อที่มีข้อดีคือสามารถสร้างความสนใจ ใ้ใจได้มากกว่าสื่อมวลชนประเภทอื่น เพราะได้ยินทั้งเสียงและเห็นภาพพร้อมกันไปด้วย การผลิตยังสามารถใช้เทคนิคที่สร้างความประทับใจได้ ทำให้ผู้รับสารสามารถรับได้ทั้งความรู้และความบันเทิงไปพร้อม ๆ กันด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับการกำหนดวาระนี้ นำมาใช้เป็นกรอบในการศึกษากำหนดวาระให้รายการที่มีลักษณะส่งเสริมวิถีชีวิตและภูมิปัญญาชาวบ้านล้านนาได้ถูกนำเสนอ ผ่านสถานีโทรทัศน์ช่อง 11 ลำปาง ว่ามีความบ่อยครั้งเพียงใด

รูปแบบการจัดรายการกระจายเสียงชุมชน

ในปีพุทธศักราช 2522 กลุ่มสื่อสารชุมชน (Community Communication Group) ได้ ยกร่างกฎของการกระจายเสียงชุมชนขึ้นโดยมีสาระรวม 10 ข้อ (Simon Partridge, 1982)

1. ตอบสนองชุมชนท้องถิ่นและ/หรือ ความสนใจของชุมชนเป็นหลัก
2. เป็นแบบของการไม่แสวงหากำไร

3. มีการบริหารและนโยบายรายการที่จัดทำขึ้นโดยคณะกรรมการบริหาร ซึ่งเป็นตัวแทนจากกลุ่มผู้สนใจต่าง ๆ ในชุมชนร่วมกับพนักงานการกระจายเสียง ซึ่งเป็นลูกจ้างหรืออาสาสมัคร
4. ให้บริการข่าวสาร การศึกษาและความบันเทิง รวมทั้งทำให้เกิดการสื่อสาร 2 ทาง สำหรับความคิดเห็นที่ขัดแย้ง
5. ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากแหล่งต่าง ๆ ซึ่งรวมทั้งเงินยืมจากท้องถิ่นจากสปอตโฆษณาที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนในช่วงเวลาที่จำกัด และเงินกองทุนทั้งจากส่วนกลาง และท้องถิ่น
6. ยอมรับให้พนักงานกระจายเสียงที่จ้างไว้ร่วมในสหภาพ มีความคล่องตัวในการทำงาน และอนุญาตให้ใช้อาสาสมัครในที่ที่เหมาะสม
7. พยายามกระทำให้เกิดความเสมอภาค ในโอกาสการจ้างงานสำหรับผู้หญิงและกลุ่ม เชื้อชาติ หรือชนกลุ่มน้อยในสังคม
8. ต้องเตรียมให้ประชาชนได้รู้ถึงสิ่งอำนวยความสะดวกในการฝึกอบรม ในการผลิต และการส่งเผยแพร่ข่าวสาร
9. เนื้อหารายการที่ส่งกระจายเสียง ต้องเป็นเนื้อหาหลักจากสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น
10. มีนโยบายรายการที่กระตุ้นให้เกิดการพัฒนา การมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย ต่อต้านปัญหาชาตินิยม เพศนิยม และทัศนคติที่แตกแยกอื่น ๆ

แนวคิดเกี่ยวกับการใช้สื่อมวลชนสำหรับชุมชน และแนวคิดการกระจายเสียงชุมชนนี้ นำมาใช้เป็นกรอบในการศึกษาถึงบทบาทของ สทท.11 ลำปาง ที่ได้ปฏิบัติในฐานะที่เป็นสื่อมวลชนท้องถิ่นภาคเหนือ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปีพ.ศ.2522 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้ทำการศึกษาเรื่องปัญหาหรือ ข้อจำกัดของวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ พอสรุปได้ว่า ถึงแม้กิจการวิทยุโทรทัศน์จะ เป็นหน่วยงานของ

รัฐบาล แต่ในทางปฏิบัติมีสถานีโทรทัศน์หลายแห่งที่ยังต้องแข่งขันกันในทางธุรกิจ เพื่อความอยู่รอดของตนเอง ทั้งนี้เนื้อหาสาระของรายการจึงถูกจำกัดโดยความต้องการของผู้อุปถัมภ์รายการ ซึ่งเป็นแหล่งที่มาของรายได้ นั่น ดังนั้นบทบาทหน้าที่ในฐานะสื่อมวลชนทั้งสองประเภทจึงถูกจำกัดขอบเขตไว้ ครอบงำเท่าที่เกี่ยวกับการแข่งขันทางธุรกิจ

ปีพ.ศ.2533 สนิทธี (รัตนภรณ์) สิทธิรักษ์ (สนิทธี สิทธิรักษ์,2533) ได้ทำการวิจัยเรื่อง 'กำเนิดโทรทัศน์ไทย (พ.ศ.2493 - 2500) 'ผลของการวิจัยสรุปว่า วิทยุโทรทัศน์ ในฐานะเทคโนโลยีใหม่ด้านการสื่อสารมวลชนได้เข้ามาในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ.2495 เนื่องจากการสนับสนุนของผู้นำประเทศ การผลักดันของข้าราชการกรมโฆษณาการ และอิทธิพลของบริษัทข้ามชาติการสื่อสาร การนำโทรทัศน์เข้ามาสู่สังคมไทยอยู่ในช่วงที่มีการต่อสู้ทางการเมืองและการสื่อสารอย่างรุนแรง รัฐบาลคาดหวังว่าสื่อชนิดใหม่นี้จะสามารถ ช่วยในการสร้างภาพพจน์ให้รัฐบาล สื่อโทรทัศน์ถูกนำเข้ามาในประเทศไทย ด้วยข้ออ้างเพื่อผลประโยชน์ทางการศึกษาและเพื่อประชาชน แต่ในที่สุดแล้วก็เห็นว่าโทรทัศน์ตกเป็นเครื่องมือของนักการเมือง และนักธุรกิจ เสียเป็นส่วนมาก

ปีพ.ศ.2535 พรสวรรค์ อุทาร์วุฒิพงศ์ (พรสวรรค์ อุทาร์วุฒิพงศ์,2535) ได้ทำการวิจัยเรื่อง 'บทบาทหน้าที่ของกรมประชาสัมพันธ์ในฐานะองค์กรสื่อสารมวลชน' ผลการวิจัยสรุปว่า ในฐานะหน่วยงานของรัฐบาล กรมประชาสัมพันธ์มีหน้าที่หลักในการเผยแพร่นโยบาย และผลงานของรัฐบาล ตลอดจนการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชนกับรัฐบาล ในฐานะองค์กรสื่อสารมวลชน กรมประชาสัมพันธ์มีหน้าที่ให้ข่าวสารราชการ ความรู้ การศึกษา ความบันเทิง ตลอดจนการกระตุ้นเร้าและสืบทอดมรดกทางสังคมด้านลักษณะของงานกรมประชาสัมพันธ์ มีบทบาทหน้าที่ทั้งการผลิต การผลิตซ้ำ การเผยแพร่ และการบริโภค นอกจากนี้กรมประชาสัมพันธ์ ยังมีบทบาทแฝงในการรักษาอำนาจของรัฐบาล และการครอบงำด้านทัศนคติ

ปีพ.ศ.2537 วชิรา รินทร์ศรี (วชิรา รินทร์ศรี,2537) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การศึกษาศถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 8 ลำปาง ในฐานะสื่อมวลชนภูมิภาค" ผลการวิจัย สรุปว่า ลักษณะการดำเนินการของสถานีโทรทัศน์ ช่อง 8 ลำปาง ไม่ได้ดำเนินงานในฐานะสื่อมวลชนภูมิภาคและสื่อมวลชนเพื่อชุมชนท้องถิ่น แต่มีลักษณะเป็นเพียง สถานีเครือข่ายของสถานี โทรทัศน์ ช่อง 11 มีเพียง 7 รายการเท่านั้นที่เข้าช่วยของการแพร่ภาพออกอากาศ เพื่อชุมชน ท้องถิ่น เนื่องจากมีปัจจัยที่ถูกควบคุมมาจากส่วนกลาง ทำให้มีผลต่อนโยบายของผู้บริหารสถานี นอกจากนั้นความเป็นมืออาชีพยังขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถอย่างแท้จริง และความต้องการและความสนใจของผู้ชมมี

ความต้องการชมรายการที่มาจากส่วนกลางมากกว่ารายการในท้องถิ่น จึงทำให้การผลิตรายการท้องถิ่นมีน้อยลง

ปีพ.ศ.2538 วฒนณี ภูวทิศ (วฒนณี ภูวทิศ,2538) ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหนังสือพิมพ์ในการส่งเสริมวัฒนธรรมไทย เป็นการศึกษาเปรียบเทียบ ความถี่ รูปแบบ ขอบข่าย เนื้อหาบทบาทในการนำเสนอเนื้อหา และประเภทของวัฒนธรรมที่ใช้ในการนำเสนอเนื้อหาทาง วัฒนธรรมในหนังสือพิมพ์รายวัน ในช่วงก่อนและหลังประกาศปีรณรงค์วัฒนธรรมไทย ผลการวิจัยพบว่า ความถี่ในการนำเสนอเนื้อหา และบทบาทการนำเสนอเนื้อหา รวมทั้งประเภทของวัฒนธรรมที่ใช้ในการนำเสนอเนื้อหาทางด้านวัฒนธรรมของหนังสือพิมพ์ มีความแตกต่างกัน ส่วนรูปแบบและขอบข่ายของการนำเสนอ เนื้อหาทางวัฒนธรรมของหนังสือพิมพ์ในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นไม่มีความแตกต่างกัน

รายงานการวิจัยที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า สื่อโทรทัศน์มีข้อจำกัดในการเป็นสื่อมวลชนของรัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่นมิได้ทำหน้าที่ของสื่อมวลชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง และเนื้อหาของวัฒนธรรมก็มีความแตกต่างกันตามนโยบายการรณรงค์เรื่องวัฒนธรรมของรัฐ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ จึงเป็นการศึกษาเพื่อหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับบทบาทของสื่อโทรทัศน์ซึ่งถือเป็นสื่อมวลชนประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ ในการนำเสนอรายการที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับวัฒนธรรม โดยมุ่งเน้นประเด็นของการส่งเสริมวิถีชีวิตและภูมิปัญญาชาวบ้านในท้องถิ่นของตนเอง